

Presència de Gutenberg en la cultura moderna

POR DANIEL GIRALT-MIRACLE

ARTÍCULO PUBLICADO EN EL SUPLEMENTO "CULTURA | S"
DE LA VANGUARDIA DEL 3 DE FEBRERO DE 2018

Just avui fa 550 anys de la mort de Gutenberg, personatge clau en la història de la cultura i el progrés perquè el seu invent de la impremta va suposar un canvi transcendent en la concepció del món. No és casualitat, que el 1997 la revista "Time-Life" l'escollís com el més important del segon mil·lenni i que el 1999 l'A & E Network, una poderosa cadena nord-americana de televisió per cable i satèl·lit, situés Gutenberg en el número 1 de la seva llista de "Gent del mil·lenni".

El pas del temps pot fer que ens oblidem d'aquesta fita, perquè és fàcil que les novetats en els àmbits tecnològic i comunicatiu eclipsin les aportacions anteriors, encara més aquesta de l'Edat mitjana. Però cal recordar a les noves generacions que la impremta tipogràfica va perviure fins la segona meitat del segle XX. I, de fet, els estudiants que visitàvem els tallers de *La Vanguardia* els anys seixanta i setanta del segle passat encara vam poder veure com el diari es composava amb tipus mòbils o línies de plom, que en els tallers hi havia caixistes, componedors i comodins on guardar les caixes tipogràfiques; que els caixistes componien i descomponien lletra per lletra les pàgines d'un diari que encara era monocrom, perquè tant els textos com les imatges s'imprimien en tinta negra. Per tot això, la història, la cultura o la política, per esmentar algunes disciplines, no es poden estudiar sense al·ludir a la impremta, que ha estat la base de les idees i dels moviments que han configurat els temps moderns.

La inquietud de la humanitat perquè la paraula pervisqués mitjançant la seva transcripció ve de molt antic. Ho van provar els xinesos, amb els segells ceràmics; els assiris, amb els segells cilíndrics; els romans, amb els estilets amb els que escrivien sobre tauletes de cera, etc., però va ser Gutenberg qui va aconseguir que l'aliança entre matrius, tinta i paper permetés multiplicar un document, solució que faria que la població d'Europa i, més tard, d'Amèrica, passés més ràpidament a ser alfabetitzada i culta i, sobretot, que el llibre deixés de ser un bé exclusiu del clergat, de les universitats i dels patricis.

Durant segles els llibres havien estat fruit del treball abnegat dels copistes, generalment frares o monjos, que en els convents s'escarrassaven en escriure a mà pàgines i pàgines que copiaven de l'original. Fins i tot sembla que alguns d'aquests copistes no eren alfabetitzats, perquè el que importava no era que coneguessin el que copiaven, sinó que reproduïssin fidelment lletres i nombres. Una referència del 1333 ens diu que un amanuense va trigar sis mesos en copiar un Nou Testament de 278 pàgines, la qual cosa vol dir que cada dia feia una mitja d'1,5 pàgines, amb la possibilitat de traslladar també els errors del manuscrit que copiava. És fàcil deduir, doncs, que el cost d'un llibre era molt alt, i que per això es concentraven en les biblioteques dels convents, de les universitats i de les famílies benestants, unes biblioteques, que, com a molt, disposaven d'uns 500 llibres.

Aquesta restricció va durar fins la creació de la impremta el 1450 per part Johannes Gensfleisch zur Laden (Magúncia, c. 1400 - 1468), més conegut com a Gutenberg, nom del topònim on residia la seva família. Tot i que l'existència d'aquest orfebre i inventor és plena d'alts i baixos econòmics i que les referències documentals sobre la seva vida privada són molt escasses, és un lloc comú considerar Gutenberg com el "pare de la impremta", descoberta que també s'atribueix a figures com l'holandès Laurens Coster (1370-1440) o l'italià Aldo Manuzio (1449-1551).

La gran contribució de Gutenberg, però, va ser la de l'ús dels tipus mòbils. Es dedicà a realitzar individualment cadascuna de les lletres de l'alfabet, primer en fusta, i després en plom i estany, de manera que les peces es poguessin combinar per compondre paraules. Aquestes paraules les dipositava compositant línies i formant un bloc sobre una platina. Quan tenia el bloc fet el lligava perimetralment amb cordill o el tancava amb un marc i així formava la pàgina. Posteriorment traslladava la platina a la premsa, on entintava la superfície de les lletres, sobre les que després situava un paper que s'estampava amb la pressió de la premsa. Gutenberg era conscient que aquest era un gran invent i per això l'anava perfeccionant en secret, fins que arruïnat li va resultar imprescindible un ingrés extraordinari de diners, que aconseguí de Johann Fust el 1450, que el 1452 li va tornar a fer un préstec. La tècnica s'anava desenvolupant però el capital aportat per Fust va resultar insuficient i Gutenberg li va demanar una nova inversió, a la que Fust no només es negà sinó que reclamà les inicials, que Gutenberg va ser incapaç de retornar, motiu pel qual l'obra-dor, la maquinària i els materials van passar a mans de Fust que va posar al front del negoci el seu gendre Peter Shöffer, que havia après l'ofici al costat de Gutenberg i que va seguir treballant en el projecte amb èxit. Per això en ocasions s'atribueix l'invent de la impremta a un trio: Gutenberg, Fuchs i Shöffer.

Tot i així, és indubtable que el resultat no hauria estat possible sense la participació de Gutenberg perquè, més enllà de la tècnica utilitzada, el seu gran invent va ser doble. D'una banda la creació de tipus fosos en metall, de l'altra, l'haver pensat que combinant lletres, nombres i puntuacions, es podien crear paraules i línies, que podien articular un relat sencer i que, a més a més, les lletres retornades al comodí es podien utilitzar de nou per fer altres impresos.

L'aparició de la impressió tipogràfica i del seu èxit, ja que permetia fer llibres en molt menys temps que el que necessitaven els copistes, va tenir conseqüències: va fer que aquests perdessin la feina o es transformessin en mestres de lectura, va provocar sotragar el món universitari europeu en la baixa edat mitjana i, en els segles XV i XVI, va propiciar la divulgació de l'humanisme, base del renaixement; les controvèrsies de la Reforma i, sobretot, la consciència que el ser humà havia de ser educat mitjançant la lectura. Per això Luter, gran entusiasta de la impremta, la considerà un do diví: "La impremta és *summum et postremum donum*, a través del qual Deu promou la causa de l'Evangelí".

El *best-seller* d'aquest període va ser la Bíblia de les 42 ratlles, un projecte de Gutenberg de la que havia previst fer 150 exemplars, que va acabar sortint a la llum de la mà de Fust perquè era part del material que aquest es va quedar quan Gutenberg no va poder-li retornar els diners que el soci li reclamava.

No obstant, la Bíblia de les 42 ratlles segueix considerant-se l'obra més significativa de Gutenberg i és coneguda amb aquest nom perquè les seves pàgines tenen 42 ratlles, ja que van ser compaginades adoptant la configuració dels llibres manuscrits, característica que no seguirien les edicions posteriors, que tindrien pàgines de 36 ratlles. Un altre tret important d'aquesta Bíblia, sembla que apareguda el 1454 o 1455, és que es va fer amb lletra gòtica a partir del text de la denominada "Vulgata", la Bíblia que Sant Jeroni va traduir de les llengües originals (hebreu, grec i arameu) al llatí.

El fet que els escriptors i els editors anessin abandonant progressivament l'ús del llatí en benefici de les llengües vernacles, afegit a l'aparició de la impremta, va afavorir l'èxit d'aquesta tècnica, que no només servia per a publicar llibres, sinó també per a editar bans, pasquins, pamflets... que esdevingueren el mitjà de comunicació de

l'època entre una població que cada vegada era més alfabetitzada i que, per tant, tenia un gran interès per llegir textos profans fins aleshores prohibits, els clàssics com Ciceró i Virgili i textos sagrats, cosa que acabaria motivant que de la traducció a l'alemany de la Bíblia que el 1523 va fer Luter se'n produïssin més de 400 edicions.

La difusió de la impremta va comportar el desenvolupament de la indústria del paper i la necessitat de disposar de més plom. La indústria del paper, fet amb teixits i cel·luloses, va haver d'evolucionar de manera que de la manufactura medieval, que al nostre país es feia en molins com els de Xàtiva i Capellades; es va passar a un procés de producció que sense deixar de ser artesanal millorava la qualitat i permetia augmentar la producció, perquè poc a poc el paper es va anar fent servir no solament per petits impresos o llibres sinó també per revistes, diaris, impresos comercials, cartells i publicitat de tota mena. Pel que fa al plom, no només es va encarir per la gran demanda que hi havia, sinó que va passar a ser considerat una matèria fonamental en la transmissió de la cultura i la seva universalització, perquè era el metall que feien servir totes les impremtes que van anar sorgint a Europa, moltes d'elles fundades per alemanys que s'instal·laven a d'altres països, com França o Itàlia, i més tard a la península ibèrica, inicialment a ciutats com Segovia, Barcelona, Salamanca o València. D'aquí que el físic alemany Georg C. Lichtenberg (1742 - 1799), creador del mòdul DIN A4 de paper i famós pels seus aforismes, digués: "més que el plom en les bales, és el plom de les caixes d'impremta el que ha canviat el món". Teoria que han compartit d'altres, com el canadenc Marshall McLuhan (1911-1980), probablement qui millor va definir les conseqüències de l'invent de Gutenberg, quan va afirmar que "la premsa de tipus mòbil va crear un nou món circumdant, del tot inesperat: va crear el públic".

És per aquesta raó, que quan les arts gràfiques ja s'han convertit en indústries gràfiques i quan la comunicació es basa fonamentalment en xarxes digitals, Gutenberg ja és una peça de museu, fins i tot Magúncia, la seva ciutat natal li ha dedicat un museu. I les premses, les màquines planes, les minerves, les rotatives, les linotípies i, evidentment, les lletres de plom i fusta, també han esdevingut història. Però el llegat de Gutenberg perdura i s'estén a internet, perquè no hi ha paper, no hi ha relligadures, però segueix havent-hi lectura. Per tant és lògic que en ocasió del 550 aniversari de la mort de l'inventor que va fer possible aquesta realitat se'l vulgui recordar i homenatjar, com a la nostra ciutat han començat a fer aquests dies els impulsors del programa Gutenberg 2018. ■